
ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПРАВА

др Зоран МИЛАДИНОВИЋ
професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

РАСКИД АУТОРСКОГ УГОВОРА ЗБОГ ПРОМЕЊЕНИХ СХВАТАЊА АУТОРА (ПРАВО ПОКАЈАЊА)*

Резиме

Раскид ауторског уговора због промењених схватања аутора, један је од ванредних начина престанка ауторског уговора који познају прописи о ауторском праву већине држава. Аутор истиче да прописи о ауторском праву, признају ово право аутору само ако је он после закључења уговора о уступању овлашћења одређеном лицу да искоришћава његово ауторско дело, променио схватање о свом делу и то у смислу да је дошао до закључка да би се појављивањем дела у јавности у облику у каквом је дело спремно за искоришћавање могла нанети штета његовом личном и стваралачком угледу. Аутор подсећа да је у нашим ранијим прописима ово право аутора било познато као право покајања, а као такво познају га и неки важећи прописи о ауторском праву у упоредном праву. Аутор затим истиче, да прописи о ауторском праву овом овлашћењу аутора и данас придају посебан значај, што се најбоље уочава кроз законске одредбе према којима се аутор овог овлашћења унапред не може одрећи и да ово овлашћење има једино аутор а не и његови наследници. Ипак да аутор не би злоупотребио ово овлашћење у односу на корисника дела као друге уговорне стране, прописи о ауторском праву постављају јасне услове под којима се аутор може користити овим овлашћењем.

Кључне речи: аутор, ауторско дело, право покајања, лични и стваралачки углед.

* Рад представља резултат истраживања на пројекту „Приступ правосудју – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије“, бр. 149043Д, који финансира Министарство науке Републике Србије.

I Уводне напомене

Субјективно ауторско право је сложено грађанско право састављено од мноштва појединачних овлашћења која су сврстана у две основне групе: личноправна (морална) и имовинскоправна. Из ова два основна овлашћења „извиру“ поједина конкретна овлашћења аутора којима се штите конкретни лични (морални) или имовински (материјални) интереси аутора. Као што им само име каже личноправна овлашћења служе првенствено заштити моралних (идеалних) интереса аутора, док се кроз имовинскоправна овлашћења остварују економски интереси аутора. Док је за личноправна овлашћења карактеристично да нису подложна промету, за имовинскоправна овлашћења важи супротно правило тј. да су подложна промету, што им је и превасходни циљ. Управо захваљујући чињеници да су имовинскоправна овлашћења аутора подложна промету, аутор је у ситуацији да остварује економску корист од свог дела. Али, вршећи поједина имовинскоправна овлашћења, аутор не само да остварује економску корист од свог дела, већ на тај начин промовише и своје моралне интересе. То се најбоље уочава на примеру када аутор уступа одређеном лицу овлашћење на умножавање његовог дела и на стављање тако умножених примерака у промет. У том случају, аутор, поред одговарајуће економске користи има у виду и своју личну афирмацију. То говори да су личноправна и имовинскоправна овлашћења међусобно испреплетана и да су међусобно условљена, што даље значи да се вршењем појединих имовинскоправних овлашћења могу угрозити и личноправна овлашћења аутора. То управо имају у виду прописи о ауторском праву када својим одредбама признају право аутору на раскид уговора о искоришћавању ауторског дела, уколико он након закључења уговора којим одређеном лицу уступа овлашћење на одређени облик искоришћавања дела дође до закључка да би искоришћавање његовог дела у облику у каквом је дело изражено у време закључења уговора могло нанети штету његовом личном и стваралачком угледу. Дакле, има се у виду да би се остваривањем неког имовинскоправног овлашћења нанела штета личноправним овлашћењима аутора дела.

Предмет овог рада су разматрања услова и поступка за раскид уговора због промењених схватања аутора, правне последице које настају у том случају, као и нека питања која у пракси могу бити спорна имајући у виду разлику између објављених и издатих ауторских дела.

II Појам и предмет ауторског уговора

Осим ретких изузетака, у савременим условима, а пре свега услед финансијских, организационих и техничких разлога, аутор није у мо-

гућности да самостално врши сва она имовинскоправна овлашћења која чине садржину субјективног ауторског права. На пример, мало је вероватно да аутор може сам да емитује, умножи, ставља у промет, даје у закуп и јавно саопштава своје дело са носача звука или слике и сл. Зато аутор ова своја овлашћења остварује на тај начин што располаже истима и то тако што закључује *ауторске уговоре* са оним субјектима који су специјализовани за искоришћавање појединих врста ауторских дела (са издавачима, филмским продуцентима, позоришним кућама и сл.).¹

Ауторским уговором *се ауторска права уступају или у целини преносе*. На ауторски уговор примењују се одредбе закона којим се уређују облигациони односи, ако одредбама прописа о ауторском праву није друкчије одређено. То решење усваја и наш Закон о ауторском и сродним правима (чл. 65 даље ЗАСП).² Имајући у виду да садржину субјективног ауторског права чине личноправна и имовинскоправна овлашћења, у ауторском праву важи правило да аутор и његови наследници ауторским уговором могу вршити само уступање појединих или свих имовинскоправних овлашћења, *али не могу у целини преносити ауторска права*. За разлику од аутора и његовог наследника, лице које је од аутора или његовог наследника стекло искључиво право коришћења ауторског дела може то право у целини пренети на друго лице, уз дозволу аутора односно ауторског наследника (чл. 62 ЗАСП).

Суштина је, дакле, да код ауторског уговора једна од уговорних страна (страна која уступа одређена овлашћења) *не мора увек бити аутор*, већ то може бити и лице које није аутор, али је деривативни носилац права коришћења ауторског дела.

Наш ЗАСП ауторским уговорима посвећује посебан простор. При томе су одредбе члана 65–70 заједничке за све ауторске уговоре, док су посебним одредбама уређена правила за поједине, најзаступљеније ауторске уговоре. Овакво законско уређење ауторских уговора говори о томе да је законодавац имао у виду да су у питању најзаступљенији уговори, па их је потребно уредити одредбама *lex specialis*, а да се у недостатку посебних правила примењују општа правила о ауторским уговорима, а тек уколико и после тога постоји правна празнина долази до примене одредби ЗОО.

Што се тиче предмета уговора он може бити различит али је ограничен на неко од овлашћења које улази у листу искључивих имовинскоправних овлашћења аутора. И када се одређено лице овлашћује да врши неко од личноправних овлашћења, то се по правилу чини на ос-

1 М. Самарџић, „Корисници и ауторска права у свету и код нас“, *Правни живот*, 1997, бр. 11, стр. 633.

2 *Сл. лист СЦГ*, бр. 61/04.

нову уговора. Примера ради, када одређено лице даје сагласност да неко објави његово ауторско дело, та сагласност-дозвола са аспекта ауторског права има снагу уговора.³

Суштина је да се приликом уступања одређеног овлашћења ауторским уговором, мора јасно уредити предметно, просторно и временско дејство уговора. То конкретно значи да корисник о овим ограничењима мора водити рачуна јер прекорачењем истих не врши повреду уговором преузетих обавеза већ повреду ауторских права.

III Право покајања – личноправно или имовинскоправно овлашћење аутора

Под правом покајања аутора (фра. *droit de repentir*; лат. *ius poenitendi*) подразумева се промена ауторовог схватања, односно духовног опредељења у односу на своје ауторско дело. Наиме, аутор током стварања ауторског дела, по правилу има одређена уверења о одређеним чиниоцима и на основу тога ствара одређено ауторско дело. Међутим, након што је дело створио уверење аутора може се и променити. Промене уверења о ставовима изложеним у свом делу (политичким, верским, научним и сл.), могу *бити такве и толике* да аутор једноставно више не стоји на становишту које је имао о одређеном питању када је дело стварао. Стварање ауторског дела пак није само себи циљ, већ аутор ствара са намером да дело буде доступно јавности, а то ће се постићи чином објављивања и издавања ауторског дела. Све до објављивања дела, само аутор има искључиво право да јавно даје обавештења о садржини дела и да описује своје дело.

Имајући у виду чињеницу да искључиво аутор има право да објави своје дело и да одреди начин на који ће се дело објавити, али и чињеницу да аутор може у сваком моменту одустати од намере да дело објави, доводи до закључка да је право покајања такође једно од личноправних овлашћења аутора. То је став заступљен у делу ауторскоправне литературе превасходно француске, а заступано је и у нашој ранијој правној литератури,⁴ што се може правдати чињеницом да је и наш Закон о ауторском праву из 1978. у листу личноправних овлашћења укључивао и право покајања. Судска пракса, иако оскудна, очигледно је имала у виду да је реч о заштити личних интереса аутора, па је то својим пресудама и

3 Слободан Марковић, „Тумачење израза дозвола у југословенском ауторском и сродним правима“, *Правни живот*, 1998, бр. 11, стр. 567.

4 Видети на пример: Весна Бесаровић, *Интелектуална својина (Индустријска својина и ауторско право)*, Београд, 1993, стр. 308; В. Спаић, *Теорија ауторског права и ауторско право у СФРЈ*, Загреб-Београд-Чаковец, 1983, стр. 165; Ж. Радојковић, *Личноправни (морални) елементи ауторског права*, Београд, 1966, стр. 114–120.

потврђивала.⁵ Наш актуелни ЗАСП ово овлашћење аутора не предвиђа у листи личноправних овлашћења, али се оно налази у одредбама ЗАСП које уређују уговорно ауторско право и то у општим правилимао ауторским уговорима (чл. 70 ЗАСП). Од новијих прописа о ауторском праву, право покајања као чисто искључиво личноправно овлашћење аутора предвиђа га Закон о ауторском праву Хрватске, који му посвећује једну опширну законску одредбу (чл. 17).

У нашој правној теорији, пак, заступљено је мишљење да је право покајања „мешовито“ овлашћење аутора јер поред личноправних има и имовинскоправних елемената, и да је по правној природи релативног дејства.⁶

Склони смо да се приклонимо овом схватању из једноставног разлога што има у виду специфичност овог овлашћења. Наиме, искључиво је аутор овлашћен да објави своје дело и да одреди начин на који ће се дело објавити. Такође, до објављивања дела, само аутор има искључиво право да јавно даје обавештења о садржини дела или да описује своје дело. Ако дело није раније објављено а аутор је дао сагласност другом лицу да дело *само објави* (не и да изда),⁷ онда је неспорно да је у питању чисто личноправно овлашћење аутора. Међутим, имајући у виду да је објављено дело по правилу доступно мањем делу јавности у односу на издато дело, прави смисао коришћења института покајања, па и раскида уговора услед тога долази у случају када је аутор уступио одређеном лицу овлашћење да дело искоришћава на неки од могућих начина (издавање, емитовање, приказивање, извођење, представљање и сл.). Из тога дакле следи да право покајања има елементе и имовинскоправних овлашћења. Релативно дејство овог овлашћења произлази из саме чињенице да је право аутора на раскид уговора усмерено према тачно одређеном лицу, конкретно према лицу које је овлашћено да дело објави или према лицу коме је уступљено овлашћење да искоришћава дело (издавачу, ТВ станици, позоришној управи и сл.).

IV Услови за раскид уговора услед промењених схватања аутора

Основна сврха признавања аутору права да ускрати дозволу коју је дао, односно да повуче уступљено имовинскоправно овлашћење јес-

5 Пресуда Привредног суда Хрватске, Пж. 2460/87 од 12.1.1988, *Преглед судске праксе*, 1989, бр. 40, стр. 149.

6 Слободан Марковић, *Ауторско право и сродна права*, Београд, 1999, стр. 268.

7 Детаљније о разликама између објављеног и издатог дела, као и правним последицама објављивања дела, видети код: Слободан Марковић, Зоран Миладиновић, *Ауторско право и сродна права*, Крагујевац, 2008, стр. 57–60.

те да се спречи да дело буде саопштено јавности, односно да буде коришћено у облику који би могао да нанесе штету његовом личном или стваралачком угледу, а да за то није крив корисник дела. Колико је законодавац водио рачуна о овом овлашћењу аутора, показује чињеница да се аутор не може унапред *одрећи права* на раскид уговора због промењеног уверења.

Суштински и основни услов дакле, који мора бити испуњен јесте да је аутор након дате дозволе, односно уступљеног овлашћења (закључења уговора) дошао до закључка да би искоришћавање дела у таквом облику могло да нанесе штету његовом личном или стваралачком угледу. Овај услов је суштински и може се означити као материјални услов.

Други услов који мора бити испуњен, јесте да корисник дела за то није крив.

У вези са овим овлашћењем аутора постављају се као основна два питања: прво какве и колике промене схватања аутора о свом делу треба да буду да би се он могао користити овим овлашћењем, и друго, у којој мери ће овај институт оправдати своје постојање.

Што се првог питања тиче, прописи о ауторском праву не дефинишу појам промењеног схватања аутора о свом делу, што можда и није најбоље решење, већ се оперише генералним појмом да промена треба да буде таква да би се коришћењем дела у таквом облику нанела штета ауторовом стваралачком и личном угледу.

У упоредном праву међутим, постоје два основна система кроз које је изражено ово овлашћење аутора. Према првом систему, који је најизраженији у немачком, а донекле и у француском праву, аутор је овлашћен да забрани објављивање свога дела (ако дело раније није било објављено) у сваком моменту, *без обзира на разлоге због којих то чини*. Уколико је закључен уговор о издавању дела и дело је издато, аутор има право на раскид уговора и право да повуче примерке из промета уз услов да исте откупи од издавача по цени по којој их издавач продаје.

Према другом систему који је заступљен у италијанском праву, аутор има право да ускрати дозволу за објављивање дела, односно да раскине уговор услед права покајања, само уколико суд утврди да за то постоје *озбиљни морални разлози*. У том случају суд доноси одлуку и о висини штете коју аутор треба да плати стицаоцу права.

У правној теорији се оправдано сматра да претерану осетљивост или пренаглашену сујету аутора не треба узимати као оправдан разлог за раскид уговора с позивом на право покајања. Такав став образлаже се чињеницом да аутор мора у одговарајућој мери имати обзира према реалностима живота и обичајима у промету. Уосталом, не треба увек дати предност аутору због личноправне структуре његовог овлашћења,

већ треба имати у виду и финансијско-економске интересе трећих лица.⁸ То онда значи да треба поћи од објективне претпоставке да би сваком аутору за дату врсту дела такав облик искоришћавања дела могао нанети штету његовом стваралачком раду и угледу. То даље значи да аутор не може рачунати на раскид уговора с позивом на покајање уколико је променио схватање о самом кориснику дела, или је на пример од другог корисника добио повољнију понуду за искоришћавање дела или из неких других разлога.⁹

Што се другог питања тиче, то зависи докле је стицалац права стигао са припремама за искоришћавање ауторског дела, односно у којој фази му је аутор саопштио да жели да раскине уговор због промењених схватања о свом делу. Некада ће тај циљ бити у потпуности остварен некад делимично, а некада веома мало или скоро да неће бити остварен, па се поставља питање да ли је уопште у интересу аутора да се користи овим овлашћењем. То у великој мери зависи, од тога да ли је ауторско дело већ објављено, па је стицалац стекао овлашћење да ауторско дело искоришћава на уговорени начин (умножавањем на пример) или је у питању необјављено дело, па је стицалац права добио овлашћење не само да дело искоришћава већ и да га објави.

На пример, ако је закључен уговор о издавању необјављеног дела али је издавач тек започео припреме за издавање, циљ ће скоро у потпуности бити постигнут. Ако је издавач извршио умножавање ауторског дела али је ставио у промет тек неколико примерака дела од којих је опет само неколико продато, циљ ће бити у доброј мери остварен, док ако су сви примерци стављени у промет и већина њих продата циљ скоро да и неће бити остварен.

Водећи рачуна о личним интересима аутора, приликом признавања овог овлашћења, законодавац је оправдано морао узети у обзир и легитимне интересе корисника дела. Зато је прописао и додатне услове под којима се уговор може раскинути. Ти услови су углавном процесне, али и материјалне природе које мора испунити на првом месту аутор али и корисник дела.

Иако закон о томе не садржи јасну одредбу (што је свакако недостатак), основна претпоставка јесте да аутор о својој намери да жели да раскине уговор треба да обавести корисника дела. Имајући у виду да прописи о ауторском праву предвиђају обавезну писмену форму за ауторске уговоре (чл. 65, став 3 ЗАСП), закључак је да би аутор о својој

8 G. Dietz Schricker, *Urheberrecht/Kommentar*, Muenchen, 1987, стр. 269. Наведено према: Слободан Марковић, *нав. дело*, стр. 180.

9 Одлука Врховног суда Србије, Гж. 186/93, од 15.1.1994, *Билтен Врховног суда Србије*, 1994, бр. 4.

намери да жели да раскине уговор требало корисника дела да обавести писменим путем. Ова радња је основна претпоставка да корисник дела уопште сазна да аутор жели да раскине уговор али и основни услов да престане са даљим активностима у погледу припрема за искоришћавање ауторског дела или да престане са радњама које представљају искоришћавање дела. То је уједно и прилика да корисник дела предочи аутору износ трошкова које је имао у вези са припремом за искоришћавање ауторског дела, од момента стицања права до ускраћивања дозволе које је аутор дужан да накнади корисник дела. Иначе по нашем ЗАСП (чл. 70, став 4) корисник је дужан да о износу ових трошкова обавести аутора (на његов захтев) у року од *три месеца* од дана пријема изјаве (обавештења) о ускраћивању дозволе. Управо из ове одредбе се јасно види колики значај има благовремено и јасно обавештење корисника дела, о намери аутора да раскине уговор. Из одредбе члана 70, ЗАСП произлази да се ова обавеза аутора дела претпоставља, што није добро решење, већ је законом требало предвидети да је аутор обавезан да о својој намери обавести корисника дела.

Обавештење корисника дела о износу трошкова који аутор треба да положи је од посебног значаја, јер је то основни услов како би аутор положио предочени износ трошкова. Колико је значајно да корисник дела испуни ову своју обавезу, показује чињеница да уколико корисник то не учини у прописаном року (у року од три месеца од дана пријема изјаве о намери да се уговор раскине), изјава о раскиду уговора производи правно дејство истеком рока у коме је корисник дела био дужан да то учини. То значи да уколико корисник дела не испуни ову своју обавезу може остати и без обештећења.

V Последице раскида уговора због промењених схватања аутора

Као обезбеђење да аутор не злоупотређава ово овлашћење на штету корисника дела, прописи о ауторском праву предвиђају обавезу аутора на обештећење корисника услед раскида уговора. Дакле, наспрам права аутора да раскидом уговора заштити себе од евентуалне штете његовом личном и стваралачком угледу, стоји његова обавеза да кориснику дела накнади штету коју због тога трпи. Према нашем ЗАСП (чл. 70, став 2) аутор који раскида уговор с позивом на право покајања, обавезан је да кориснику дела накнади стварну – обичну штету (*damnum emergens*), коју овај претрпи због раскида уговора. Шта се подразумева под стварном штетом, ЗАСП ближе не одређује, али се у правној теорији сматра да су то трошкови које је корисник дела имао у припреми

за искоришћавање ауторског дела, од закључења ауторског уговора до пријема изјаве о намери да се уговор раскине.¹⁰ Тај износ дакле, не може садржати било какву накнаду на име изгубљене добити (*lucrum cessans*), што можда и није добро решење. Према француском праву, аутор је пре раскида уговора дужан да кориснику накнади сваку штету коју ће он због тога претрпети. Према италијанском праву о висини накнаде коју аутор треба да исплати кориснику дела арбитражно одлучује суд.

Друга значајна последица која настаје раскидом уговора јесте да корисник мора да престане са коришћењем дела и то не од момента раскида уговора већ *од момента када изјава аутора о намери да се раскине уговор ступи у дејство*. Тај моменат је различит и зависи од тога да ли је корисник дела обавестио аутора о износу који треба да положи на име обезбеђења за накнаду штете због раскида уговора, или он то није учинио. Подсетимо, да је законом прописано да је корисник обавезан да о томе обавести аутора у року од три месеца од дана пријема изјаве о намери да се уговор раскине. Ако корисник дела то не учини у наведеном року изјава о раскиду уговора производи правно дејство истеком рока од три месеца, тј. рока у коме је корисник био дужан да ту обавезу испуни. Са ауторскоправног аспекта то значи да уколико корисник дела није отпочео са искоришћавањем ауторског дела он то не сме ни отпочети, а ако је са искоришћавањем отпочео мора престати. Такође, корисник дела је обавезан да престане и са пратећим активностима на искоришћавању ауторског дела, као на пример повлачење пропагандних активности на искоришћавању ауторског дела. Непοштовањем ових правила, не чини се повреда уговорних обавеза већ повреда ауторског права, што има импликација у погледу судске надлежности, повреде личноправних и имовинскоправних овлашћења и сл.

Наш актуелни ЗАСП не предвиђа никакво решење за случај да након раскида уговора, аутор поново одлучи да се његово ауторско дело које је било предмет раскинутог уговора појави у јавности. ЗАП из 1978. било је предвиђено (чл. 30, став 2) да ако аутор одлучи да ауторско дело поново стави у промет, ранији корисник дела имао је првенство на искоришћавање дела и то у субјективном року од 30 дана од дана сазнања, а најдоцније у објективном року од годину дана од дана стављања дела у промет.

Према Закону о ауторском праву Хрватске (чл. 17, став 4) ако аутор у року од десет (10) година од остваривања права покајања одлучи да се ауторско дело у погледу којег је остварено право покајања може поново користити, дужан је право искоришћавања најпре понудити ономе чије је право опозвао и то под првобитним условима.

10 Слободан Марковић, *нав. дело*, стр. 269.

Упоређујући решење нашег актуелног ЗАСП и решења садржаног у Закону о ауторском праву Хрватске, закључак је да су то два потпуно супротна решења и да оба имају својих недостатака. Колико је неправично да по нашем актуелном ЗАСП ранији корисник дела у том случају нема право првенства, толико је нелогично решење хрватског ЗАСП да ранији корисник дела има право првенства и то под истим условима који су важили за уговор који је раскинут применом института права покајања и у непримерено дугом временском периоду.

VI Закључак

Раскид уговора услед промењених схватања аутора један је од ванредних начина престанка ауторског уговора. Неспорно је да се овим институтом желело да се заштите лични интереси аутора дела. С друге стране, признајући кориснику дела право на обештећење, законодавац је водио рачуна и о његовим легитимним интересима. Ипак, чини се да је законодавац требало прецизније да дефинише појам лични и стваралачки углед аутора, као и поступак за раскид уговора услед промењених схватања аутора, пре свега у погледу обавезе аутора да о својој намери да жели да раскине уговор мора корисника дела обавестити писменим путем. Такође, било би много боље да је законом предвиђен неки рок, односно фаза са извршењем уговором стечених права до кога би аутор могао да захтева раскид уговора. На тај начин би се корисник дела поштедео непотребних трошкова, што би у крајњем случају ишло у прилог и самом аутору, будући да у крајњој линији он сноси те трошкове. На крају, сматрамо да је у нашем ЗАСП требало признати прече право кориснику дела, са којим је раскинут ауторски уговор уколико се аутор одлучи да накнадно искоришћава своје дело у истом облику. То би елиминисало могућност да аутор с позивом на ово овлашћење раскине уговор и евентуално касније закључи уговор са другим корисником дела под истим условима. Ипак, рок у оквиру кога би ранији корисник дела имао прече право, требао би бити ограничен на неко разумно време. Рок који прописује хрватски Закон о ауторском праву је неоправдано дугачак.

Zoran MILADINOVIĆ, Ph.D

Professor at the Faculty of Law University of Kragujevac

BREACH OF AUTHORS' CONTRACT DUE TO CHANGED AUTHOR'S MIND

Summary

In this work, the Author works on the question of the breach of author's contract due to changed author's mind. The Author points out that it is all about the specific reason for the breach of authors' contract that may be used just by the Author and not the user of the Author's work. Thanks to the Author's right to breach his contract because of the changed mind on his work, the Author is enabled to prevent that his work gets into public in the form that may damage his personal and creator's reputation. The Author makes constataion that regulations on the Author work establish sharp conditions under which the Author may use this authorization. In the end, the Author points out some solutions from our previous regulations on the authors' rights, so the user of the work with whom the previous contract has been terminated, could be approved of the more important right to using the author's work in its initial form, provided the author makes decision about it later on.

Key words: *author, authors' work, author's contract, the right to regret, personal and creator's respect.*